

ТЕМА 9.

МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ

Основні питання для вивчення

- ◇ 9.1. *Поняття, суб'єкти та особливості міжнародних розрахунків.*
- ◇ 9.2. *Форми міжнародних розрахунків та фактори їх вибору у міжнародних комерційних відносинах.*
- ◇ 9.3. *Сучасні платіжні системи та засоби зв'язку суб'єктів міжнародних розрахунків.*

9.1. Поняття, суб'єкти та особливості міжнародних розрахунків

***Міжнародні розрахунки** являють собою систему організації та регулювання платежів у сфері міжнародних відносин.*

Суб'єктами міжнародних розрахунків є інституційні одиниці Системи національних рахунків (СНР). Вони об'єднані в п'ять груп відповідно до основних секторів економічної діяльності, між якими можуть відбуватися міжнародні платежі:

*1. **Нефінансові корпорації** та підприємства, які виробляють товари для ринку і надають нефінансові послуги.*

*2. **Домашні господарства**, представлені фізичними особами, що продають свою робочу силу, споживають ринкові товари та послуги.*

*3. **Неприбуткові установи** — це юридичні особи, що надають неринкові послуги домашнім господарствам.*

*4. **Урядові установи** — це інституційні одиниці, які разом з виконанням політичних функцій та функцій економічного регулювання виробляють неринкові товари і надають послуги для індивідуального і колективного споживання, а також перерозподіляють доходи.*

5. *Фінансові корпорації* — це банки, фінансові компанії, що здійснюють посередництво або надають допоміжні фінансові послуги.

На сьогоднішній день на стан міжнародних розрахунків країни впливає низка *чинників*: стан політичних та економічних відносин між країнами; позиція країни на товарних та грошових ринках; ступінь використання та ефективність державних заходів щодо зовнішньоекономічного регулювання; валютне законодавство; міжнародні торгівельні правила та звичаї; регулювання міждержавних товарних потоків, послуг і капіталів; різниця в темпах інфляції в окремих країнах; стан платіжних балансів; банківська практика; умови зовнішньоторговельних контрактів і кредитних угод; конвертованість валют.

Міжнародним розрахункам притаманні певні специфічні *особливості* (рис. 17.1).

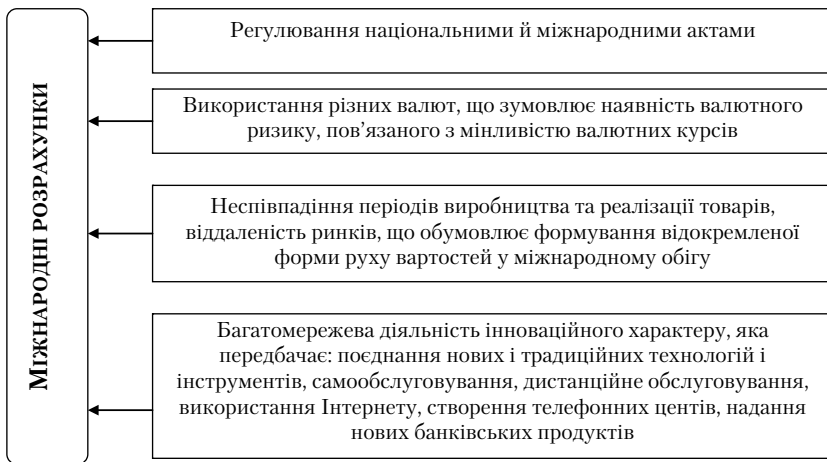

Рис. 17.1. Особливості міжнародних розрахунків

9.2. **Форми міжнародних розрахунків та фактори їх вибору у міжнародних комерційних відносинах**

Світова економічна криза 2007–2010 років показала, що переважне використання у міжнародних розрахунках валюти однієї країни

(зокрема, долара США) несе в собі значні ризики для всієї системи цих розрахунків, залежність її від стану економіки країни — емітента. Тому доцільно використовувати у міжнародних розрахунках окремі регіональні валюти (євро, російський рубль, китайський юань тощо) або створити колективну міжнародну розрахункову грошову одиницю на зразок СДР, виходячи з певного «кошика» окремих регіональних валют.

Використовуються такі основні форми міжнародних розрахунків:

1. Акредитив — це доручення однієї кредитної установи іншій здійснити оплату товарно-транспортних документів за рахунок зарезервованих коштів. Ця форма найбільш складна і затратна.

Акредитивом може бути зобов'язання банку, видане ним за дорученням клієнта-імпортера, здійснити платіж на користь експортера або забезпечити його платіж іншим банкам у межах визначених сум та обумовленого терміну проти документів, наведених у акредитиві.

У розрахунках за зовнішньоторгівельними операціями використовують *документарні* акредитиви, платежі за якими здійснюються після подання до банку комерційних документів: рахунку фактури, транспортних і страхових документів, сертифікатів тощо.

Використання акредитивів для міжнародних розрахунків регламентується «Уніфікованими правилами та звичаями акредитивів» (Uniform Customs and Practice for Documentary Credit — UCPDC), розробленими Міжнародною торговельною палатою, до яких приєднались понад 160 країн світу.

Експортер та імпортер укладають між собою угоду, в якій вказують, що розрахунки буде здійснено в формі документарного акредитива. У контракті зазначені банк-емітент, який відкриває акредитив; авізуючий банк, що сповіщає експортера про відкриття акредитива, та виконуючий банк — банк, який наведено в акредитиві як платника бенефіціару (експортеру) певної суми коштів проти документів передбачених акредитивом. Після підписання контракту експортер повідомляє імпортера про готовність відвантажити товар. Імпортер подає своєму банку заяву на відкриття акредитива. Після цього банк-емітент направляє акредитив іноземному банку, що обслуговує експортера (авізуючий банк), який перевіряє його достеменність і сповіщає експортера про відкриття та умови акредитива. Експортер перевіряє відповідність умов акредитива платіжним умовам укладеної угоди та відвантажує

товар, а потім разом з транспортними документами передає інші документи, передбачені умовами акредитива, у свій банк. Банк експортера перевіряє перелік документів, правильність їх оформлення і пересилає банку-емітенту для оплати. У супровідному листі зазначається порядок зарахування виручки на рахунок експортера. Після одержання та перевірки документів банк-емітент здійснює платіж банку експортера. На суму платежу дебетується рахунок імпортера, а банк експортера зараховує відповідні кошти на рахунок експортера. Тільки після цього імпортер одержує від банку-емітента всі комерційні документи та стає власником товару.

Акредитив для імпортера передбачає:

- високу комісію;
- використання банківського кредиту;
- іммобілізацію та розпилення його капіталу — відкриття акредитиву до отримання і реалізації товарів.

Акредитив для експортера означає:

- зобов'язання банку оплатити;
- надійність розрахунків і гарантію своєчасної оплати товарів, тому що це здійснює банк;
- швидкість отримання платежу;
- отримання дозволу імпортера на переказ валюти в країну експортера при виставленні акредитиву в іноземній валюті.

Види акредитивів різні і поділяються:

1. З точки зору можливості зміни або анулювання акредитива банком-емітентом:

- *безвідкличний* (дає бенефіціару високий ступінь впевненості, що його поставки або послуги будуть оплачені, щойно він виконає умови акредитива, який у випадку, коли пред'явлені всі документи і дотримані всі його умови, складає тверде зобов'язання платежу банка-емітента);
- *відкличний* (у будь-який час може бути змінений або анульований банком-емітентом навіть без попереднього повідомлення бенефіціара).

2. З точки зору додаткових зобов'язань іншого банку з акредитива:

- *відкличний непідтверджений акредитив* (банк-кореспондент лише авізує бенефіціару відкриття акредитиву. У цьому випадку він не бере ніякого зобов'язання платежу і, таким чином,

не зобов'язаний його здійснювати на основі документів, що пред'явлені бенефіціаром);

- *безвідкличний підтверджений акредитив* (якщо банк-кореспондент підтверджує бенефіціару акредитив, то цим самим він зобов'язується здійснити платіж за документами, що відповідають акредитиву і подані вчасно).

3. З точки зору існування валютного покриття:

- покритий;
- непокритий.

Покриті — акредитиви, при відкритті яких банк-емітент заздалегідь надає в розпорядження виконуючого банку валютні кошти (покриття) у сумі акредитиву на термін дії зобов'язань банку-емітента з умовою можливості їх використання для виплат по акредитиву. Покриття може надаватися кількома відомими способами:

- кредитування сумою акредитива кореспондентського рахунку виконуючого банку в банку-емітенті або іншому банку;
- надання виконуючому банку права списати всю суму акредитива з рахунку банку-емітента під час отримання акредитива на виконання;
- відкриття банком-емітентом страхових депозитів або депозитів у виконуючому банку.

Використання покриття призводить до фактичного заморожування коштів імпортера на період від відкриття акредитива до виплати коштів по ньому.

2. Інкасо — це форма розрахунку за зовнішньоторговельною угодою, яка полягає в тому, що експортер доручає своєму банку одержати від імпортера певну суму валюти при передачі останньому відповідних товарних документів.

Використання інкасо регулюється «Уніфікованими правилами з інкасо», розробленими Міжнародною торговельною палатою. Розрізняють чисте та документарне інкасо. *Чисте інкасо* здійснюється на основі чеків, платіжних розписок та інших видів документів, що використовуються для одержання платежу. *Документарне інкасо* — це інкасо фінансових документів, що супроводжуються комерційними документами, або інкасо тільки комерційних документів.

За схемою організації інкасової операції експортер та імпортер укладають угоду, в якій визначаються банки, уповноважені здійснювати

розрахунки. Потім експортер здійснює відвантаження товару і одержує транспортні документи. Далі експортер готує необхідні документи (рахунки, фінансові документи тощо) і разом з інкасовим дорученням передає своєму банку. Банк-ремітент, якому доручено здійснення інкасо, після перевірки наданих документів відправляє їх разом з дорученням банку-кореспонденту країни імпортера. Інкасуєчий банк після одержання інкасового доручення та інших документів подає їх імпортеру (платнику) для перевірки та одержання платежу. Банк країни імпортера надсилає повідомлення платнику про одержання інкасового доручення та прохання здійснити платіж. Документи видаються платнику проти платежу. Банк імпортера одержує платіж від імпортера. Інкасуєчий банк переводить відповідну суму банку-ремітенту. Банк-ремітент після одержання переводу зараховує суму виручки на рахунок експортера.

Недоліками використання інкасової форми розрахунків можуть бути досить тривалий період до моменту одержання платежу та ризик, пов'язаний з відмовою від платежу, а також неврегульованість деяких питань валютного законодавства в окремих країнах.

Перевагою для імпортера є те, що немає необхідності завчасно відволікати кошти зі свого обігу, а для експортера — те, що він зберігає юридичне право розпорядження товаром до його оплати імпортером.

3. Банківський переказ є розрахунковою банківською операцією, яка здійснюється через подання телеграфного, поштового або електронного доручення одного банку іншому. Здійснення банківського переказу містить такі операції:

- 1) передача експортером необхідних документів імпортеру;
- 2) виставлення імпортером платіжного доручення в банк, що його обслуговує (банк-імпортера);
- 3) списання коштів з рахунку покупця і зарахування їх на рахунок Лоро—II банку експортера;
- 4) повідомлення банку експортера або здійснення розрахункової операції;
- 5) списання коштів з рахунку Лоро—I банку імпортера та зарахування їх на рахунок експортера;
- 6) повідомлення експортера про зарахування на його рахунок відповідної суми коштів.

Технічно переважна більшість платежів за банківськими переказами здійснюється через систему SWIFT (Society for Worldwide Intesbank Financial Telecommunications), яка організована у 1973 р. і об'єднує приблизно 1800 банків світу на правах членів і майже 1500 банків на правах асоційованих членів у 88 країнах світу.

4. *Авансові розрахунки* — це форма розрахунку, за якою оплата товарів імпортером здійснюється до відвантаження, а інколи навіть до виробництва товару. Вона найвигідніша для експортера.

5. *Розрахунки з відкритим рахунком* зводяться до періодичних платежів імпортера експортеру після одержання товару. Застосовуються за регулярних поставок при довготривалих торговельних зв'язках. Ці розрахунки вигідні для імпортера і не вигідні для експортера (уповільнюють оборот капіталу, збільшують ризик).

Ризики, що виникають при міжнародних платежах:

- вартість місцевої валюти при майбутньому платежі в іноземній валюті залежить від обмінного курсу між двома валютами (особливо коли курси обміну піддаються впливові ринкових сил);
- ризик відсутності конвертованості: неможливість власника валюти певної країни конвертувати її у валюту іншої країни, внаслідок обмеження, накладеного урядом;
- ризик невиконання зобов'язання, або несплати (більш імовірний, оскільки порушення судового позову проти боржника, який порушив зобов'язання, в іншій країні потребує більше коштів і часу, а успіх менш імовірний, ніж у випадку з місцевим боржником).

6. *Валютний кліринг* — це угода між керівництвом двох і більше країн про обов'язковий взаємний залік міжнародних вимог і зобов'язань. Ця форма міжнародних розрахунків використовується для зменшення потреби в грошових коштах і для спрощення процесу обміну платіжними повідомленнями. При наявності клірингової угоди між країнами експортери та імпортери не мають права ухилятися від розрахунків по клірингу.

Цілі валютного клірингу різні в залежності від валютно-економічного стану країни: вирівнювання платіжного балансу без витрат золотовалютних резервів; отримання пільгового кредиту від контрагента, що має активний платіжний баланс; безповоротного фінансування країною з активним платіжним балансом країни з пасивним платіжним балансом.

Види валютного клірингу розрізняють за наступними ознаками:

- *в залежності від числа країн-учасниць*: двохсторонній (розрахунки ведуться в двох країнах: імпортери вносять в свій банк національну валюту, а експортери замість інвалютної виручки отримують національну валюту; залік взаємних вимог і зобов'язань здійснюють банки, які ведуть клірингові рахунки), багатосторонній (включає три і більше країн, прикладом виступає Європейський платіжний союз);
- *за обсягом операцій*: повний кліринг (охоплює до 95% платіжного обороту) і частковий (поширюється на окремі операції);
- *за способом регулювання сальдо клірингового рахунку*: з вільно-конвертованим сальдо, з умовною конверсією, неконвертоване сальдо, по якому не може бути здійснений обмін на іноземну валюту та який погашається твердими товарними поставками.

Клірингові трансакції переважно здійснюються в розрахункових *клірингових палатах*, організованих банківськими центрами або державними установами. Часто організація, управління і керівництво розрахунковими палатами належать до сфери діяльності центрального банку в особі його місцевих відділень. Розрізняють місцеві, регіональні та загальнонаціональні розрахункові палати. Цей поділ зумовлює значні відмінності у формах, сумах та обсягах платежів. Наприкінці кожного дня клірингова палата розраховує чисту позицію кожного учасника клірингу, беручи до уваги платежі, які цей учасник відправив усім іншим банкам-учасникам, а також платежі, які він отримав від цих банків. У результаті кожний банк переказує лише суму чистої позиції щодо усіх інших учасників клірингу. Коли клірингом керує *центральный банк*, то він може безпосередньо дебетувати і кредитувати рахунки установ, оскільки відразу ж має відомості про розміри сальдо. Якщо кліринг здійснює *приватна організація*, то центральный банк отримує інформацію про сальдо від організатора клірингу.

Валютні кліринги виявляють двоякий *вплив на зовнішню торгівлю*. З одного боку, вони пом'якшують негативні наслідки валютних обмежень та дають можливість експортерам використати валютну виручку. З іншого боку, виникає потреба в регулюванні зовнішньоторговельного обороту з кожною країною окремо, а валютну виручка може використовуватись тільки в тій країні, з якою укладена клірин-

гова угода. Тому для експортерів валютний кліринг не вигідний. Крім того, замість виручки в конвертованій валюті вони одержують національну валюту.

Отже, найбільшу перевагу серед міжнародних розрахунків має кліринг оскільки він найбільш зручний і надійний. В Україні даний вид розрахунку немає широкого застосування, але багато фірм, які працюють на міжнародному ринку, використовують даний вид розрахунків.

9.3. Сучасні платіжні системи та засоби зв'язку суб'єктів міжнародних розрахунків

Зв'язок між учасниками міжнародних розрахункових операцій забезпечується за допомогою телефонних і комп'ютерних мереж, електронних комунікацій. Саме на основі їх використання функціонують системи банківських повідомлень і системи розрахунків. Відмінність між ними в тому, що в рамках систем банківських повідомлень здійснюється лише оперативне пересилання і зберігання розрахункових документів, а врегулювання платежів забезпечується банками-учасниками; функції систем розрахунків безпосередньо пов'язані з виконанням взаємних вимог і зобов'язань банків-учасників. До першої групи належать, наприклад, такі системи як SWIFT і Bankwire — приватна електронна мережа банків США, до другої — CHIPS — Нью-йоркська міжнародна платіжна система міжбанківських клірингових розрахунків і платежів, FedWire — міжбанківська система федеральної резервної системи (ФРС) США та ін..

Всесвітню міжбанківську фінансову телекомунікаційну систему СБІФТ (SWIFT — Society for worldwide interbank financial telecommunication) було започатковано з метою уніфікації та спрощення міжнародних розрахунків, прискорення розрахункових операцій в умовах передачі великих обсягів інформації. Кількість учасників сучасної системи СБІФТ становить 5800 фінансових інститутів із 198 країн. Це банки, брокерські контори, дилерські фірми, страхові компанії. СБІФТ забезпечує доправлення повідомлення у будь-яку точку земної кулі протягом 5–20 хвилин з високим ступенем конфіденційності та надійності, що досягається завдяки використанню штучних супутників

Землі для дистанційного зв'язку з банківською мережею у різних країнах. Нині у мережі СВІФТ щоденно передається 5,3 млн фінансових повідомлень. Система СВІФТ надає користувачам майже необмежені можливості щодо обміну інформацією про їх угоди, підтвердження валютних угод (foreign-exchange confirmation), перекази грошей клієнтам (customer transfers), міжбанківські перекази (bank transfers), рейтинг цінних паперів та ін..

Система міжбанківських клірингових розрахунків і платежів ЧПС (CHIPS – Clearing House Interbank Payments System) – це приватна міжнародна електронна мережа для здійснення трансфертів у режимі «он-лайн», яка належить Нью-йоркській асоціації клірингових палат. Учасниками ЧПС є комерційні банки, інвестиційні компанії, корпорації. За допомогою ЧПС здійснюються міжнародні міжбанківські операції: доларові платежі за угодами в іноземній валюті; платежі з розміщення цінних паперів у євродоларах; виплата доходів по цінних паперів у євродоларах та ін..

Міжбанківська система США «Федвайр» (FedWire) – система переказу грошових коштів і цінних паперів, яка належить ФРС США та керується нею. За допомогою «Федвайр» здійснюються перекази крупних сум у формі валових розрахунків у реальному часі за умовами «поставка проти платежу». Отже, система «Федвайр» є системою кредитних переказів. Розрахунки виконуються за кожним переказом окремо і стають кінцевими на момент отримання переказу закладом-адресатом.

У ЄС для обслуговування операцій між Європейським центральним банком (ЄЦБ) і національними центральними банками було створено *Транс'європейську автоматизовану експрес-систему валових розрахунків* у режимі реального часу *TARGET*. Перед TARGET поставлено два завдання: слугувати механізмом єдиної валютної політики і скоротити час проходження транскордонних платежів до строків, які застосовуються для внутрішніх розрахунків. Система функціонує на децентралізованій основі, тобто транскордонні платежі проходять через національні центральні банки, обминаючи ЄЦБ, і складається з трьох елементів: національних систем валових розрахунків у режимі реального часу на чолі з національним центральним банком; системи взаємозв'язку між ними; ЄЦБ. TARGET призначена для обробки платежів особливо великого розміру, тому через неї

здійснюються платежі, пов'язані з операціями європейської системи центральних банків, регулюванням денного сальдо систем нетто-розрахунків, міжбанківські розрахунки за угодами на грошовому ринку та валютнообмінними операціями.

В Україні виконання міжнародних розрахунків здійснюється банками-учасниками міжнародних платіжних систем за чинними міжнародними стандартами та уніфікованими міжнародними правилами обробки платіжних документів з урахуванням нормативних актів НБУ. Закодована, зашифрована криптографічними програмно-технічними засобами платіжна інформація передається через *систему електронних платежів СЕП* до Центральної розрахункової палати (ЦРП) НБУ із подальшим переведенням її у міжнародні платіжні системи SWIFT, TARGET та ін.. СЕП НБУ — це загальнодержавна платіжна система, яка забезпечує здійснення розрахунків між банківськими установами, органами державного казначейства на території України із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації. Основним нормативно-правовим актом НБУ, що визначає загальні вимоги до функціонування СЕП, є Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління Національного банку України від 16.08.2006 за № 320 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 06.09.2006 за № 1035/12909. За даними НБУ, станом на 1 січня 2009 року учасниками СЕП були 1550 установи, з них: 182 — банки України; 1304 — філії банків України; 28 — органи Державного казначейства України; 36 — установи Національного банку України.